

Fr. Jul. Kaas og A. S. Ørsted i 1826.

AF

HANS JENSEN

I et smukt lille Udgiverarbejde, *Frederik VI og A. S. Ørsted i 1826*, har Professor Frantz Dahl, med en kortfattet oplysende Indledning, samlet de historiske Akter vedrørende den enevældige Konges Magtbud til Danmarks største Jurist om, at han skulde standse sit epokegørende Forfatterskab. Da det ogsaa har været muligt at medtage, hvad der findes i Kongehusets Arkiv, er Kilderne nu fremlagt til en Begivenhed, der ikke blot er vigtig i A. S. Ørsteds Liv og dansk Retsvidenskabs Historie, men ogsaa af central Interesse med Hensyn til Regeringsforholdene paa Frederik VI's Tid og Udviklingen af dansk Kirkepolitik¹.

Professor Dahl gengiver in extenso den Afhandling af Ørsted i Juridisk Tidsskrift for 1826, der gav Anledning til hele Konflikten². Ørsted havde her, som Led i den kirkelige Debat, der var indledet med Grundtvigs Angreb paa H. N. Clausen i 1825, opkastet og paa benægtende Maade besvaret det Spørgsmaal, om den danske Kirkeforfatning behøvede »en omgribende Forandring«. Det er hans Mening, at Kirkens Forfatning er god og

¹ L. Koch skrev sine Fremstillinger af Sagen (i Kirkehistoriske Samlinger og Ørsted-Biografien) uden at kende Kongehusets Arkiv modsat antagelig A. D. Jørgensen ved de summariske Bemærkninger i Danmarks Riges Historie VI a, 52 f.; jfr. iøvrig Marcus Rubin: Frederik VI.s Tid 344 ff., Det danske Folks Historie VI 381 ff.

² Side 1—115 (alle følgende Henvisninger gælder ligeledes Dahls Skrift, naar ikke andet udtrykkelig er angivet).

tidssvarende nok, fordi den giver tilstrækkelig rummelig Plads for alle Anskuelse, der under Tidens aandelige Vilkaar er beretigede til at findes indenfor dens Rammer. Den udførlige Argumentation, hvormed denne Mening begrundes, fører os ind til Kærnen af Ørsteds Væsen som aandelig Personlighed. Hans juridiske Distinktioner, hele hans ejendommelige og geniale Dialektik bringes til Anvendelse overfor Problemerne om Rækkevidden af Præsternes Embedsed og om, hvad der maa omfattes som væsentligt i den evangelisk-lutherske Troslære; den ørstedske Jura forener sig med Teologi og det paa en saadan Maade, at intet af det sublime og subtile, der drøftes, drages nedad eller forgroves, men blot synes at vinde i Alvor og Betydning. Med megen Grundighed og Klarhed udvikles det, hvorledes de symbolske Bøger er nødvendige for at sikre Kirkens Enhed, men at de sætter en Grænse for, hvad der kan læres fra Prædikestolen, uden derfor at binde Præsterne ubetinget til hver enkelt af de Trossætninger, som de indeholder. Det Løfte, som Præsten aflægger, og som direkte kun angaar hans Lære, ikke hans personlige Tro, forpligter ham, alene efter sin Ordlyd, ikke til at forkynde hele Indholdet af alle Symbolerne, men blot det, der er en væsentlig Bestanddel af den himmelske Lære (*doctrina coelestis*). En saadan Bestanddel er efter Ørsteds Skøn, der skulde blive skæbnesvangert for ham, ikke engang Treenighedsbegrebet: »Treenighedslæren findes dog ikke egentlig og umiddelbart i Skriften og er saaledes ingen væsentlig Bestanddel af den kristelige Tro, ligesom der heller ikke til hine Symbolers dialektiske Bestemmelse af denne Lære slutter sig saadanne for det gudelige Sind vigtige Forestillinger som til den skriftmæssige Lære om Kristus som Guds Søn«¹.

Netop for at fremhæve det væsentlige i Kristendommen vil — hævder Ørsted — en Præst ikke hænge sig for meget i Trosslærdommenes Bogstav, men »holde sig fra de dogmatiske Forestillinger, der enten er ufrugtbare for den levende kristelige Tro og det gudelige Sind eller endog kan forvirre Gemytterne«². Fuldt kan heller ikke mere nogen hylde enhver Forestilling,

¹ S. 36. ² S. 51.

der findes i Symbolerne; saaledes vil vel ikke nogen nu vedkende sig Læren om, at Børn, der dør før deres Daab, gaar fortabt, og »end ikke Læren om Helvedesstraffes Evighed vil let nogen nu anse som en Betingelse for kirkelig Rettroenhed«¹. Hvad der er vundet i sand Erkendelse siden Reformatorenes Tid, kan ikke skydes til Side eller forkastes. Den fri Forskning og Tænkning maa danne Udgangspunktet for den evangeliske Præsts Forkyndelse, og der skabes derved slet ingen Fare for, at han skal komme til at fjerne sig fra det egentlige Indhold i Evangeliet: »Thi langt fra at Kristendommen skulde staa i et fjendtligt Forhold til den Indsigt, der erhverves ved Fornuftens Anstrenge, fører denne netop til den Erkendelse, at alle Visdommens og den højere Kundskabs Skatte indeholdes i Evangeliet«².

A. S. Ørsted ræsonnerer i denne Afhandling som den, han i sin Livsanskuelse var: paa een Gang en dybt troende Kristen og et ægte Barn af Oplysningens og Fornuftens Tidsalder; han bygger paa den mest optimistiske Tillid til en ubetinget Harmoni mellem Tro og Viden og vil dristigt hævde, at den voksende menneskelige Erkendelse ikke paa noget Punkt behøver at komme i virkelig Modsætning til det afgørende i de evangelisk-lutherske Traditioner, naar disse blot bliver forstaaet paa rette Maade. Den Varme, hvormed han fremfører sine Betragtninger, vidner om, hvor meget Sagen har ligget ham paa Hjerte. Det har været en dyb Tilfredsstillelse for ham, Kirkeretslæreren ved Pastorseminariet, at yde denne Hjælp til Beroligelse af de ængstede Samvittigheder hos de Teologer og Præster, som i det fra Fortiden nedarvede Præsteløfte saa en Forpligtelse til noget, der laa over deres aandelige Evne³. At han fremsatte Anskuelser, der paa nogen Maade kunde opfattes som revolutionære eller farlige for Kirken, er næppe faldet ham ind. Med god Grund kunde han henvise til⁴, at hans Fortolkning af Præsteløftet ganske stemmede med, hvad der var udtalt af de danske Biskopper i Anledning af Lutherjubilæet 1817 ligesom atter i Anledning af Tusindaaret for Kristendommens Indførelse. Det

¹ S. 50. ² S. 51 f. ³ Jfr. S. 153.

⁴ S. 65 f.; jfr. Fodnotens Litteraturhenviisninger.

var den faktiske, gennem lang Tid opretholdte Tilstand i den danske Kirke, at selv en meget fri og »rationalistisk« Opfattelse og Forkyndelse af Kristendommen ikke skulde kunne betragtes som stridende mod den Forpligtelse, som Præsterne havde paa taget sig i deres Embedsløfte. Det kan paa denne Baggrund ikke virke andet end mærkeligt, at Ørsteds Afhandling kunde faa de Følger for ham, som den fik.

Den almindelige Forudsætning herfor er det dog let at faa Øje paa; det var, særlig naar der paa Forhaand kunde regnes med en vis principiel Misbilligelse af, at Generalprokurøren gav sig af med offentlig Skribentvirksomhed, unægtelig angribeligt, at han kastede sig ind i teologiske Stridigheder netop paa et Tidspunkt, da just »Teologernes Rasen« havde antaget en Karakter, som den enevældige Regering efter sin Natur maatte finde ubehagelig og forstyrrende for den tilbørlige Ro indenfor Statskirken. Dette forklarer imidlertid ikke, at denne Sag overhovedet blev benyttet til et Angreb mod Ørsted, og vi maa da spørge, hvem der har været den egentlige Ophavsmand til dette, hvem det er, der har fortalt Kongen, som ikke selv læste, hvad Ørsted offentliggjorde¹, om denne Afhandlings Indhold og bibragt ham det Indtryk, at der her forelaa en bydende Nødvendighed for en Indskriden fra hans Side.

Prof. Dahl er tilbøjelig til at slutte sig til de to Berettere, Biskop Münter og A. C. Gierlew, der uafhængigt af hinanden har antaget, at det var Dronning Marie Sophie Frederikke, som først »har rørt Alarmklokken«². Der er imidlertid intet i de fremlagte Aktstykker, der bekræfter denne Formodning, som iøvrig aldeles nødvendigt forudsætter, at Dronningen har været paa-virket af en anden, da hun sikkert lige saa lidt som Kongen har haft Ørsteds juridiske Skrifter til Lektur. Det lader sig næppe ganske afgjort sige, hvem der først har gjort Kongen opmærksom paa Afhandlingen, men derimod synes det efter de nu foreliggende Kilder bestemt at kunne fastslaaes, hvem det er, der under de Forhandlinger, der udspandt sig om Sagen, har været dens egentlige Drivkraft og har sat alt ind paa at

¹ Jfr. S. 167. ² S. XXIX.

bruge den som en gunstig Lejlighed til at ramme Ørsted personlig. Denne førende Drivkraft i Sagens Udvikling, omend maaske ikke i bogstavelig Forstand »primus motor«, var ingen anden end Ørsteds egen Chef indenfor Kancelliet, Statsminister Frederik Julius Kaas.

Kaas hører som bekendt ikke til de danske Statsmænd, som har faaet et særlig sympatisk Eftermæle. Hvad angaar hans Forhold til A. S. Ørsted, havde hans Færd overfor denne ved en tidligere Lejlighed — Tugthusoprøret i 1817 — været af en saadan Beskaffenhed, at Ørsted i høj Grad kunde føle sig forurettet og modarbejdet; der havde mellem de to Mænd været en Konflikt, som faar L. Koch til at undre sig over, at derefter »Kaas og Ørsted kunde vedblive at sidde i Kollegiet sammen«¹. Maaske giver det os den tilstrækkelige Forklaring herpaa, naar Ørsted et Sted i sin Livshistorie, med Henblik paa Kaas' Forhold til Hertug Frederik Christian af Augustenborg, bemærker, at intet var mere mod Kaas' Karakter »end at gemme længe paa det, der havde bragt ham i Misforhold til en eller anden«². Hvor ophidset Kaas i det enkelte Øjeblik har kunnet blive overfor Ørsted, fremgaar af et Brev til Møsting, hvori Kancellipræsidenten betegner den store Jurist som »Knægten«, der vil herske over ham og alle andre i Kollegiet³. Brevet, som Prof. Dahl med Rette anbringer forrest i sit Brevstof, er udateret og kan ikke sikkert tidsfæstes; men i sig selv viser det paa en umiskendelig Maade, hvilken Stemning der kunde gribe Kaas, naar han følte sig generet ved den altid ihærdige Ørsteds Kamp for at føre sine Anskuelser frem til Sejr i Kancelliets Afgørelser. Der bestod en umiddelbar personlig Modsætning mellem en rutineret Hofmand som Kaas og en Statens og Videnskabens Tjener med den Karakter, som Ørsted havde. En Slægtning af Stemann har da ogsaa ment at kunne oplyse følgende om Forholdet mellem de to: »Efter hvad Regenburg har sagt mig, har han fundet Spor af, at den frivole Kaas har følt sig generet

¹ L. Koch: A. S. Ørsted. 74 ff.

² A. S. Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie, III. 173.

³ S. 116.

af Ørsteds Gudsfrygt og tænkt paa at faa »den Karl« ud af Kancelliet¹. Det er netop et Forsøg i denne Retning, de her omhandlede Akter giver os Vidnesbyrd om — et Forsøg, der imidlertid har formet sig saa underligt, at just den af Ørsted formentlig krænkede »Gudsfrygt« skulde blive udnyttet som et farligt Vaaben i den »frivole« Ministers skrupelløse Hænder.

De Akter, der direkte belyser Sagens Gang, hidrører alle fra Kongehusets Arkiv samt fra Fr. Jul. Kaas' og A. S. Ørsteds Privatarkiver; i det førstnævnte er kun fundet Breve og Erklæringer fra Kaas og Ørsted, og helt igennem ser vi paa denne Maade Kaas, men ikke nogen anden som Ørsteds Angriber overfor Kongen i en Sag, hvor han efter sin Stilling som Kancelliets Præsident var Kongens naturlige Raadgiver.

Det er vel ikke utroligt, at Kaas, der var »Justitsminister«, selv har kunnet opdage Afhandlingen i Juridisk Tidsskrift², eller at Ørsted ligefrem har sørget for, at han fik den i Hænde, hvilket skulde synes at være meget nærliggende; i begge Tilfælde kan man meget vel tænke sig, at Kaas derefter straks er gaaet til Kongen, eventuelt til Dronningen, for at appellere til Forargelsen paa det allerhøjeste Sted. Hvorledes det end forholder sig hermed, er der sket Anskrig allerede efter Fremkomsten af det første Afsnit af Afhandlingen, der var delt mellem to Hefter, og Kaas har straks formet sine Indlæg om Sagen paa en for Ørsted meget ugunstig Maade. Fra 9. August 1826 foreligger der i Kaas' Arkiv en Erklæring af ham³, ikke stilet til Kongen, men vel nærmest skrevet til Kancelliets Brug; heri spørger han, hvad der hjemler Generalprokurøren til »at opkaste og behandle en saadan Kvæstion af saa delikat Beskaffenhed for det danske Publikum«; han slaar ned paa Ørsteds Paastand om Treenighedsbegrebet og paa den Ejendommelighed ved hans Argumentation,

¹ M. Rosenørn i Personalhistorisk Tidsskrift 3. R. VI 36.

² At Kaas, som Prof. Dahl mener (S. XXIX f.), skulde have lige saa lidt Kendskab til Ørsteds retsvidenskabelige Produktion som Kongen, synes det dog vanskeligt at tænke sig og fremgaar formentlig heller ikke af det S. 167 f. gengivne Brev, der blot beviser Kongens Ukyndighed.

³ S. 117 ff.

at han har villet skille det væsentlige i Kristendommen ud fra det uvæsentlige uden at angive en bestemt Grænselinje; han mener, at Kongen ikke kan betragte dette Skrifs Indhold med fuldkommen Ligegyldighed, men at man dog foreløbig bør nøjes med at indhente Erklæringer fra den teologiske Sagkundskab.

De Synspunkter, der her havde fundet Udtryk, blev imødegaet af Ørsted i et Brev til Kaas af 11. August¹; Ørsted fastholder i en meget kraftig Tone sine Anskuelse, som han roligt vil lade underkaste ansete Teologers Prøvelse: »Skal Læren om Djævelens Indvirkninger paa Mennesket og om evige Helvedsstraffe samt det athanasiske Symbols subtile Bestemmelser om Treenighedslæren være lige saa hellige som Læren om den evige Kærligheds Aabenbaring i Kristus, Guds Søn og Verdens Frelser, saa gives der ikke 10 rettroende Præster i hele Landet.« Af særlig Interesse med Hensyn til den Maade, hvorpaa Ørsted betragter den Situation, der nu er opstaaet for ham, er følgende Bemærkning: »Jeg har haft flere bitre Erfaringer om at en fjendtlig Genius, der arbejder i Mørket, har vidst at sværte mine Hensigter og Idrætter, der hvor jeg helst maatte ønsket og snarest kunde have ventet at finde opmuntrende Erkendelse. Synderligt at hin fjendtlige Genius aldrig har ytret sig, inden jeg fik Sæde i Kancelliet; forhen havde jeg den Lykke at modtage flere Beviser paa Regeringens Tilfredshed.« Mon ikke den Stemning, hvori Ørsted har skrevet dette Brev, gør det sandsynligt, at det er Kaas selv han har villet stemple som den Genius, der optræder som hans Fjende? Og mon ikke Formodningen herom styrkes ved den her udhævede Tilføjelse: at det netop er fra den Tid, da han indtraadte i Kancelliet og dermed fik Kaas til Chef, at han har følt sig modarbejdet bag sin Ryg i Regeringen?

Prof. Dahl finder det ganske vist uantageligt², at Ørsted overfor Kaas skulde have tilladt sig en saa uforbeholden Udtalelse. Imidlertid udtalte han sig jo faktisk med det bestemte Forbehold, der laa i, at han ikke angreb Kaas med Navns Næv-

¹ S. 120 ff. ² S. 123, Fodnote.

nelse, men overlod til ham selv at føle sig truffet, forsaavidt det var ham, der blev sigtet til. Sandsynligheden af dette sidste ligger i tre Omstændigheder: for det første, at det ellers vilde være umuligt at tænke sig, hvem der her skulde være Tale om, for det andet, at Ørsted har skrevet sit Brev for at ripostere mod Kaas og under det friske Indtryk, at denne nu atter havde været aggressiv, endelig de af mig fremhævede Ord.

At Kaas var en højst talentfuld »Genius«, naar det gjaldt om at finde de rette psykologiske Virkemidler overfor Frederik VI, viser sig slaaende i et Brev fra ham til Kongen af samme Dato, 11. August¹. Ved udtrykkelig at anerkende flere høje Dyders Tilstedeværelse hos »Etatsraad Ørsted« faar han saa meget mere virkningsfuldt udtrykt sin Misfornøjelse med dennes ubetænksomme Optræden i den foreliggende Sag, hvor det hele gaar ud paa »intet mindre end at substituere Etatsraadens Meninger og Læresætninger det Religionssystem og den Lære, som Landskongen har erklæret for Landets eneste Religion, og som Dannemarks Konger i Aarhundreder har tilsagt Beskyttelse«. Det fremhæves som aldeles forfærdeligt, at selve Generalprokurøren under den almindelige kirkelige Gæring vil give Zeloterne Stof til Klager mod Regeringen, at han paa denne Maade vil optræde som Lovfortolker i et Anliggende, der ikke blot berører Staten som Stat, men ogsaa Millioners Fred og Samvittighed, at han vil røre ved den Lære, den augsburgske Konfession, hvorunder gejstlige og verdslige har levet lykkeligt gennem 300 Aar — denne Lære, hvormed Kaas personligt, med sine nu 67 Aar, altid har følt sig fuldkommen tilfreds, saaledes at han slet ikke forstaar, hvorfor nogen vil opvække Gæring og Strid!

Det hjalp ikke, at Ørsted 13. August henvendte sig til Kaas med en ny Skrivelse², holdt i en mere forsonlig og mindre for-tørnet Tone. Ørsted betegner udtrykkeligt her sin Afhandling som »uheldig«, men hævder, hvad Treenighedslæren angaar, at have henført Indholdet af de tre Trosartikler til det væsentligste af Kristendommen og erklærer sig iøvrigt tilbøjelig til at antage,

¹ S. 124 ff. ² S. 127 ff.

at der ved »Manuskriptets Utydelighed og Korrektorens Unøjagtighed« af Afhandlingen er udfaldet en Bemærkning, der klart vilde have vist, at der ikke var taget Afstand fra Treenighedsbegrebet i sig selv, men kun fra de athanasianske Bestemmelser om det (Ørsteds Haandskrift, der nu til Dags frembyder en af de sværeste Prøvelser for en Historiker, var unægtelig meget utydelig). Ørsted ønsker aabenbart gennem dette Brev at komme paa forhandlende Fod med Kaas, hvem han mildt bebrejder, at han ikke har søgt nærmere Forklaring hos ham selv, inden han dannede sig sin ufordelagtige Mening om Afhandlingen. Det er ogsaa karakteristisk, at han nu søger at glatte paa de Udtryk, han tidligere har brugt om den ildesindede Genius: »Siden er jeg blevet roligere og indser helt vel, at det er gerne muligt, at den, der har gjort Bevægelse over hin Afhandling, handlede aldeles bona fide, saaledes som jeg af Deres Eksellences Samtale erfarede, at De med al Deres personlige Velvilje imod mig delte de haardeste Meninger om min Afhandling.« Ligger der ikke for os i disse Ords Tone og selve Sætningernes Sammenstilling et nyt Vidnesbyrd om, at det virkelig var Kaas selv, som Ørsted havde tilladt sig at stemple omend kun indirekte som sin hemmelige Modstander — den, hvis Motiver han her forudsætter at være aldeles identiske med Kaas?

Kaas sendte straks dette Brev videre til Kongen med en Følgeskrivelse¹, hvori han triumferende fremhæver Ørsteds egen Erkendelse af, at hans Afhandling har været uheldig, og iøvrigt understreger Skellet mellem Ørsted som Menneske — hvem han naturligvis holder meget til gode — og Ørsted som en Embedsmand, der ikke bør svække sine Embeders Anseelse, og som ikke fortjener nogen Slags Overbærenhed, hvis han gør det. Fra Kaas' Haand stammer ligeledes en længere udateret Skrivelse², der gaar saa stærkt ind paa det teologiske, at man fristes til at gætte paa gejstlig Medvirkning ved dens Aflattelse, og hvori vi møder Forslaget om at indbefatte under de Overvejelser, der foretages i Sagen, ogsaa det Spørgsmaal, hvorvidt det overhovedet bør være tilladeligt for en Embedsmand i Ørsteds Stil-

¹ S. 130. ² S. 130 ff.

ling offentligt ved Trykken at »udbrede sine Meninger om Lovgivningen i det hele eller om enkelte Dele og derved paa en Maade influencere Domstolene og Kongens Embedsmænd, ja, endog i visse Henseender svække Kongens Autoritet som Lovgiver«. Dermed var der givet Kongen Anvisning paa, hvor det afgørende Stød skulde rettes mod Ørsted.

Det ejendommelige ved Kaas' Holdning fremtræder grelt paa Baggrund af Erklæringer, der foreligger fra to forstandige Mænd, til hvem Kancellipræsidenten har henvendt sig om en Udtalelse. Politidirektør Kierulf erklærer 18. August bl. a.¹, at ethvert Skridt, man foretager i Sagen, vil skade mere end selve Ørsteds Skrift, og at man i hvert Fald bør afvente det Skøn fra ansete Teologer, som han tidligere mundtligt har anbefalet at indhente. Naar Kaas' Tanke oprindeligt er gaaet i denne Retning, har han maaske altsaa været inspireret dertil af Politidirektøren. — Statsminister Ove Mallings tager i en Erklæring af 20. August² nærmest Ørsted i direkte Forsvar og ønsker ikke, at der foretages noget Skridt, der kan faa det »mystiske« Parti indenfor Kirken til at løfte Hovedet. Hvis disse to Herrer har haft Lejlighed til at paavirke Kongen i denne Sag, har Paavirkningen utvivlsomt været i Ørsteds Favør. I Følge en Bemærkning af Kaas har Mallings været »raadført« af Kongen ligesom af ham selv³, og dette kan ogsaa have været Tilfældet med Kierulf, der senere skulde blive Kongens fortrolige Raadgiver ved en saa stor Beslutning som den om Stænderforsamlingernes Indførelse. Kaas lod selvfølgelig ikke de her omtalte Udtalelser gaa videre til Kongen, men gemte dem omhyggeligt i sit Privatarkiv, hvor de endnu findes.

Ørsteds eget Defensorat overfor Kongen var selvfølgelig mislykket i hele den Udstrækning, hvori det tog Sigte paa at oplyse den jævne Majestæt om den »athanasianske Trinitetslære« og andre Spidsfindigheder. En længere Redegørelse af denne Art, afgivet af Ørsted 19. August⁴, lod Kongen den 20. gaa videre til Kaas med Bemærkning om⁵, at Ørsteds Hang til at »berøre Ting, som er saavel ham som ethvert andet Menneske

¹ S. 138 ff. ² S. 156 ff. ³ S. 178. ⁴ S. 142 ff. ⁵ S. 155 f.

ovedkommende« har ført ham ind »i en Labyrint af Ideer, som har udartet til Sofisteri og unyttigt Jærnespind« (for bogstavret at citere den kgl. Stavemaade). Det har herefter blot været saa meget lettere at faa Frederik VI med til den Fremgangsmaade mod Ørsted, som skulde blive iværksat i Begyndelsen af den følgende Maaned, da vi atter ser Kaas i maalbevidst Aktivitet, medens der intetsomhelst Dokument foreligger for, at Kongen skulde have været paavirket i den mellemliggende Tid af de stridende Teologer eller deres Skrifter.

2. September modtog Kaas Ørsted paa sin Privatbolig, Heslegaarden, for at forhandle med ham, inden han stedtes for selve Kongen. Kaas bebudede her det Alternativ: at Ørsted enten skulde forandre sin Embedsstilling eller ophøre med sine litterære Arbejder¹. Efter hvad han samme Dags Aften indberetter for Kongen², forløb den 2 Timer lange Samtale mere fredeligt end han havde ventet, men der har dog aabenbart været Stof nok til Uenighed. Naar Kaas foreholdt Ørsted Luthers Katekismus og Lærebogen for de danske Skoler, som han »til dette Øjemed« havde læst (og dermed var vel nok hans teologiske Lærdom saa nogenlunde udtømt), svarede Ørsted med at frakende ham Kompetence som Dommer i Sammenligning med den store Klasse af oplyste Gejstlige. Naar Kaas, luftende sin verdensmandsmæssige Overlegenhed, gjorde Ørsted opmærksom paa, at denne ikke med sine store Kundskaber forbandt tilstrækkelig Menneskekundskab og »Takt for den rette Anvendelse af hans Kundskaber« — da hævdede Ørsted haardnakket netop at være i Besiddelse af baade Takt og Menneskekundskab, men derimod ikke af mere videnskabelig Dannelse, end hvad der kunde kræves af den dannede Mand overhovedet. Tilsidst var det dog kommet til en Scene, der »rørte« Kaas dybt, idet Ørsted tilsyneladende frasågte sig enhver Modstand mod hvadsomhelst man vilde bestemme med Hensyn til hans Stilling: »Han er villig til ethvert Offer, ja, tilstod mig, at han gerne gav Slip paa sit Embede, naar det ikke som han frygtede maatte anses for Trods.« Kaas mener aabenbart, at det er lykkedes ham at

¹ Jfr. S. 171. ² S. 159 ff.

aflokke Generalprokurøren en mundtlig Erklæring om, at han gerne vil fratræde sit Embede, og vi tager næppe fejl af, at han føler sig meget tilfreds med at have bragt Ørsted til dette Punkt.

Imidlertid forelaa der enten en Misforstaaelse fra Kaas' Side eller en forhastet, uoverlagt Udtalelse fra Ørsteds. Dagen efter, 3. September, var Ørsted til Audiens hos Kongen¹; som han selv har fremhævet overfor Kaas, slap han her for den store Forlegenhed at blive stillet direkte overfor Alternativet; Kongen rettede blot »en Opfordring« til ham — naturligvis angaaende Standsningen af hans Forfatterskab. Om den Selvovervindelse, det kostede Ørsted at gaa ind herpaa, synes det at vidne, at han først 8. September² indsendte den Skrivelse til Kongen³, hvori han bøjer sig for dennes Vilje, men foreslaar, at der gives ham Lejlighed til at afslutte og afvikle de Arbejder, han havde i Gang, et Forslag, Kongen allerede 10. September overfor Kaas ytrer sig villig til at imødekomme⁴. Imidlertid erfarer Ørsted, hvorledes Kaas har opfattet hans Ord til ham, og faar nu travlt med at hindre, at dette skal faa Følger. 15. September henvendte han sig umiddelbart før et Statsraadsmøde til Statsminister Malling med den skriftlige Erklæring⁵, at det beror paa en Misforstaaelse, hvis man vil antage, at han foretrækker at blive forflyttet til et andet Embede fremfor at underkaste sig Kongens Bestemmelser angaaende hans fremtidige Forfatterskab; kun hvis han har tabt Kongens Tillid, ønsker han at gaa tilbage til en mindre betydende Virkekreds. 17. September forklarede han i et Brev til Kaas⁶, at han havde skrevet saaledes til Malling, fordi han af forskellige smaa Omstændigheder havde fattet den Formodning, at det var paatænkt at tildele ham det ledige Embede som Justitiarius i Hof- og Stadsretten og derfor ønskede at forebygge, at en saadan Beslutning skulde blive taget i Statsraadet ud fra den forkerte Forudsætning, at han selv ønskede denne Forsættelse. Det fremgaar af dette Brev, at det er Ørsted selv, der i en ny Samtale med Kaas, da denne atter bragte

¹ S. 171. ² Jfr. S. 186 f. ³ S. 162 ff. ⁴ S. 167 f. ⁵ S. 168 f.

⁶ S. 170 ff.

Alternativet paa Bane, havde nævnt det ledige Justitiariat som en passende Retrætepost, hvis Kongen ikke ønskede hans Forbliven i hans nuværende Stilling — en Bemærkning, som han altsaa mener, at Kaas straks har grebet med Begærlighed og er parat til at udnytte, skønt den ikke rummede noget Ønske fra hans Side.

Man forstaar de Følelser, hvormed Ørsted i denne Skrivelse tager Bladet fra Munden og lader Kaas følgende vide: »Jeg levede forhen i den faste Overbevisning, at jeg i Deres Eksellence havde en Velynder og Beskytter, der baade erkendte mine redelige Bestræbelser som Embedsmand og havde personlig Godhed for mig, men under denne Sag er det stundom faldet mig ind, at Deres Eksellence ønskede mig ud af Kancelliet, jeg vil hverken kunne fuldkommen tro eller begribe det, men Tvivl er dog idelig opstaaet hos mig.«

Skønt naturligvis med et vist Forbehold i høflige Omsvøb kan dette dog vel kun fra Ørsteds Side overfor Kaas betyde den klare, dristige Angivelse af, at han mener at have opdaget ham og nærer en fuldkommen Overbevisning om, at Maalet med den hele Sag for Kaas ikke er en Hævdelse af Treenighedslæren eller af Generalprokurørembedets Værdighed, men simpelthen at faa drevet ham selv ud af Kancelliet.

Som Modtræk mod en saadan Plan fra Kaas' Side er det altsaa, at Ørsted har formet sin Erklæring til Malling, der straks lod den gaa videre til Kaas¹, da han selv ved Sygdom var forhindret i at deltage i det paagældende Statsraadsmøde, hvor Brevet, muligvis ved et heldigt Tilfælde², er blevet aabnet og læst for Kongens Øjne og maaske for saa vidt har gjort sin Nytte, som der i hvert Fald ikke blev vedtaget noget om at forsætte Ørsted til en anden Embedsstilling. Han kunde vel ogsaa nu siges ved sine Udtalelser at have givet tilstrækkeligt Løfte om, at han i sin fremtidige Virksomhed som Generalprokurør vilde sky det Forhold til Offentligheden, som man nu lagde ham til Last. Kaas skriver ganske vist 18. September til Ørsted³, at Erklæringen overfor Malling er uden Betydning for

¹ S. 168. ² Jfr. S. 170. ³ S. 170 ff.

Sagens Afgørelse; men Kaas udtrykker sig i hele dette Brev paa en noget mærkelig Maade, og man faar snarest Indtrykket af et Slags Tilbagetog efter et Nederlag. Han forsikrer, at han kun har haft noget imod Ørsted som Forfatter, og at det selvfølgelig har været fjernt fra ham at ville modarbejde ham hemmeligt — »der ligger maaske for Verdensmanden altfor megen Aabenhed i min Karakter og Tænkemaade«. Saalænge Gud og Kongen vil beholde Kaas i Kancelliet, ønsker han ikke Ørsteds Udtrædelse af det, men med hans Stilling her mener han det ikke foreneligt, at Ørsted vil bevare Ret til at besørge nye Udgaver af sine Skrifter. Kaas forbeholder sig med andre Ord at dreje paa Tommelskruen til det sidste, men det skulde dog ikke lykkes ham at hindre en mere lempelig Løsning.

Sagen, der i det hele kom til at strække sig over ca. 6 Uger, førtes nu hurtigt til den Afgørelse og Afslutning, der var blevet ønsket af Ørsted som det mindste af to Onder. 20. September tilskrev Kongen Kaas¹, at han vilde tilkendegive Ørsted det mindre passende i hans Optræden, men modtage hans Løfte og beholde ham i Kancelliet. Efter at have faaet Meddelelse herom fra Kaas² sendte Ørsted denne nogle temmelig skarpe og vrede Ord om sin Skuffelse ved at skulle finde sig i en ligefrem Irettesættelse og over, at det var blevet fundet nødvendigt at afslutte Sagen med en skriftlig Befaling³. Samme Dag, 21. September, udstedtes det kongelige Reskript⁴, der befalede Ørsted at standse sit Forfatterskab, men dog i Overensstemmelse med hans udtalte Ønske gav ham Tilladelse til at fuldende, hvad han havde begyndt, endog selve den kirkeretlige Afhandling i Juridisk Tidsskrift, samt til at besørge nye Udgaver af sine Skrifter.

Reskriptet gav ogsaa Ørsted Ordre til at indgive sin Børgøring om Afsked fra Pastoralseminariet, og i et Brev til Kaas, af 22. September⁵, hvori han ellers betegner Reskriptets Indhold som i det hele mindre krænkende end befrygtet, stempler han denne Ordre som en »ny Krænkelse« — og vi har nok Lov til at mene, at han ikke har tvivlet om Ophavsmanden.

¹ S. 183 f. ² S. 184 f. ³ S. 185 f. ⁴ S. 186 f. ⁵ S. 188 f.

— Med fuld Sikkerhed er det ikke muligt at udrede Traader i historiske Tildragelser som de omhandlede. Selvom de bevarede Akter er fuldstændig fremdraget, bliver vor Viden ikke fuldstændig. Der mangler alt det, der kan have haft Betydning uden at bundfælde sig i Akterne, Indholdet af Samtaler f. Eks., og vi er maaske saaledes uden Kendskab til mange vigtige Forudsætninger og afgørende Mellemlid i Begivenhedernes Gang. Altid vil det være vanskeligt at erkende de forskellige Personers Motiver, der maaske kan have skiftet fra Situation til Situation, foruden at de muligvis i selve Øjeblikket ikke har været de paagældende virkelig bevidst eller senere har forskudt sig for deres Opfattelse.

De nu foreliggende Dokumenter synes dog tilstrækkeligt at godtgøre, baade at A. S. Ørsted i de for hans Fremtid saa skæbnesvangre Uger i 1826 har set sin Hovedmodstander i Fr. Jul. Kaas, og at det var fuldt berettiget. Ligesom det, senere Forfattere har villet bygge paa Biskop Fr. Münters Dagbøger¹ m. H. t. Virkningen af Grundtvigs og Lindbergs under Sagen udsendte Pjecer, ikke lader sig bekræfte ved mere sikre Beviser, saaledes kan Münters Beretning om, at Møsting var mere afgjort mod Ørsted end Kaas, skønt omtrent samtidig, ikke komme i Betragtning, naar vi henser til, hvad Førstehaandskilder i rigt Maal vidner om Kaas, medens de tier helt stille om Møstings Rolle. Det var jo ogsaa Kaas, ikke Møsting, der havde Ørsted til sin daglige Medarbejder og derfor stadig Anledning til at irriteres ved hans overlegne Dygtighed og højere Moral. Deraf kan hans Optræden forklares. Naar Kaas modsat Kongen er saa ivrig for at fremholde Alternativet for Ørsted, og naar han er saa begærlig efter at fange et Ord fra ham om Villighed til at lade sig forsætte til et andet Embede, da maa dette nødvendigvis forstaas saaledes, at Kaas' Taktik er gaaet i Retning af at faa Ørsted sat ud af Kancelliet og en lettere haandterlig Mand anbragt paa hans Plads. Medens det for Kongen har været magt-

¹ S. 203 f., jfr. S. XXXIII. — Münter nævner Schimmelmänn og Mallings som Ørsteds Forsvarere. L. Koch tilkendte ifølge denne Beretning Kaas et Mellempunkt i Sagen (Kirkehist. Samlinger 3. R. VI 11).

paaliggende at faa stoppet Generalprokurørens Skribentvirksomhed, synes Kaas først og fremmest at have haabet, at det Ultimatum, der i saa Henseende stillede Ørsted, og som Kaas har ønsket formuleret saa skarpt som muligt, skulde tjene til at gøre ham ked af sin Stilling og bevæge ham til at opgive den. Kaas' Hensigter og Planer gik ud over, hvad det skulde lykkes ham at faa iværksat.

Naar Sagen ses saaledes, vil man finde, at dens Udfald, der altsaa ikke blev nogen egentlig Sejr for Kaas, derved heller ikke blev noget komplet Nederlag for Ørsted, der paa et vist Tidspunkt synes at have værget sin Stilling i Kancelliet med Næb og Klør, og som slap for at blive forflyttet til et andet Embede. Paa et senere Tidspunkt, i 1829, da Ørsted søgte Stemmanns Mellekomst for at faa ophævet det pinlige Forbud, har han som sit væsentlige Motiv til i 1826 at fastholde sit Embede angivet, at vel var Opoffrelsen af den litterære Virksomhed for ham omtrent som at miste den ene Haand, og vel var hans Embede i det Øjeblik ingen Behagelighed for ham, men ved at opgive det frygtede han at tabe Kongens personlige Naade, som selv under hin ubehagelige Sag havde vist sig for ham paa en Maade, som gjorde et dybt Indtryk paa hans Hjerte¹. For den fulde Vurdering af denne Udtalelse, fremsat altsaa under et senere Forsøg paa at faa Kongen til at ændre sin Befaling, vilde det kræves, at vi nøjere kendte, hvad der var foregaaet mellem Kongen og Ørsted i de bevægede Uger og navnlig i Samtalen den 3. September, der selvfølgelig kan have bestyrket Ørsted i hans Dagen i Forvejen overfor Kaas (ifølge dennes Referat) ytrede Ængstelse for, at Embedets Opgivelse fra Kongens Side vilde blive udlagt som Trods. Ørsteds Breve og Erklæringer fra 1826 maa give det Indtryk, at han kæmpede for at beholde sin Virksomhed i Kancelliet mere end for at redde Kongens Gunst eller for at undgaa at saare dennes Følelser. Det synes ikke at have kunnet være nogen Slags særlig Frygtsomhed, der har bestemt hans Optræden og tilsidst hans Valg af den Udvej, der unægtelig ikke har været den behageligste for ham. Fasthed,

¹ S. 191 f.

maaske endog parret med en vis ligefrem Stædighed, maa vi langt snarere finde hos ham. Selv om han maaske regnede med, at Kaas ikke var vedholdende i sit Nag (jfr. ovenfor S. 54), maa det dog først og fremmest have været den for Ørsted ejendommelige Pligtfølelse, der fik ham til at foretrække et fortsat Samarbejde med denne Mand frem for at gaa over i en anden Stilling, hvor han under lige saa trygge økonomiske Kaar som hidtil havde kunnet fortsætte sit Forfatterskab¹.

Meget af, hvad man hos en Personlighed som Ørsted vil være tilbøjelig til at opfatte som »Svaghed«, vil for at blive rigtig vurderet kræve en dybere Indtrængen i hans Karakter og Forstaaelsen af, at selv en nær Tids Mænd ikke kan bedømmes ganske ud fra Nutidens Forudsætninger og Begreber. Der kan vel nok nutildags være nogen Vanskelighed ved at forstaa den Form for politisk Mod, der hellere udfolder sig ved det kollegiale Forhandlingsbord indenfor fire Vægge, end det søger ud paa Forum for at vinde Bifald fra Folket. Det var dog sikkert ikke Hykleri, naar Ørsted overfor Stemann erklærede, at han ikke i 1826 havde ønsket at vinde en Art af Popularitet, der var ham højlig imod² — men altsaa hellere havde bøjet sig for Kongens Vilje. Som Embedsmand og Statstjener havde A. S. Ørsted sine dybe aandelige Rødder i det Enevældens System,

¹ Det er interessant at se Højesteretsdommer Dr. jur. Troels Jørgensen i en Anmeldelse af Dahls Bog hævde som sin Overbevisning, at Ørsteds Livsopgave paa dette Tidspunkt ingen andre Steder laa end i Kancelliet, og at Tabet for Litteraturen efter det Punkt, hvortil Ørsteds juridiske Forfatterskab naaede inden sin endelige Afslutning, har været begrænset. Dr. Jørgensen kan da ingen Svaghed se i Ørsteds Fastholden ved det gamle Embede, og han kan ikke istemme Prof. Dahls stærke Klage over Katastrofen, men derimod nok hans Beundring for Manden, som trods Ydmygelsen blev paa sin Post (Nordisk Tidsskrift for Strafferet 1930: 75). Jfr. som Modstykke Marcus Rubins Ræsonneren over, hvorledes »Folk af en anden Støbning« vilde have baaret sig ad. (Rubin: Frederik VI.s Tid 349). Skønt tilsyneladende med Blik for Konfliktens hele Karakter betegner selv A. D. Jørgensen Ørsteds Optræden som »svage« (Danmarks Riges Historie VI a 53).

² S. 192.

som han tjente, og som han blev tro, ikke blot til dets Fald, men til sin Død.

Det største og bitreste Offer bragte han denne Troskab igennem Standsningen af sit Forfatterskab. Den danske Retsvidenskab beklager dette Offer, men rent principielt var der maaske ikke saa meget at sige til, at Kongen ikke vilde lade sit Kancellis Lovforfatter tillige optræde som ræsonnerende Forfatter for et Publikum. I hvert Fald falder Ansvar for det, der her skete, ikke blot paa den, der stillede Kravet, men ogsaa paa den, der opfyldte det. Ørsted befandt sig ikke i nogen ubetinget Tvangssituation, men paa en Skillevej. Han havde Valget imellem at være enten Landets førende juridiske Skribent eller Regeringens mest fremtrædende juridiske Embedsmand. Den Beslutning, han traf, og hans Fastholden af den gennem hele den følgende Tid vidner om den mærkelige Kendsgerning, at dansk Retsvidenskabs største Begavelse mente at have et endnu større Kald som Praktiker end som Teoretiker. Her er det, at Videnskaben eventuelt kan drage ham til Ansvar.

Under alle Omstændigheder var det tragisk, at Standsningen af et saa stort Forfatterskab skulde have en saa lidet værdig Anledning. Det er muligt, at Ørsted i sin Afhandling om Kirkeforfatningen havde givet sig sin rene Tænkning for meget i Vold og havde overset, at Hensynet til de frembrydende religiøse Vækkelser gjorde det uholdbart vedblivende at give Rationalismen saa aabent og frit Spillerum indenfor Gejstligheden. Det er muligt, at der allerede nu tiltrængtes en vis Kursændring i Kirkestyrelsen; men det var i sig selv paa ingen Maade opbyggeligt, at Fr. Jul. Kaas gjorde sig til Religionens Forsvarer overfor A. S. Ørsted og herigennem skaffede sig en Lejlighed til at komme ham personligt til Livs.
